

การแสดงสร้างสรรค์ ชุด ท้าพ้อโยธยา

สัจจะ ภู่งงสุทธิ์

ภาควิชานาฏศิลป์ไทย วิทยาลัยนาฏศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์

email: star.khwanfa@gmail.com

บทคัดย่อ

งานวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์การวิจัย 1) ศึกษาประวัติความเป็นมาและองค์ประกอบการรำตรวจพล 2) เพื่อศึกษาองค์ประกอบวิธีการแสดงการรำตรวจพลในการแสดงโขน 3) เพื่อสร้างสรรค์การแสดงโขน ชุด ท้าพ้อโยธยาจากบทละครในเรื่องรามเกียรติ์ ตอน ปล่อยม้าอุปการ พระราชนิพนธ์ใน พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ยึดหลักตามรูปแบบการรำตรวจพลในการแสดงโขน โดยเก็บรวบรวมข้อมูลจากตำรา เอกสาร การสัมภาษณ์ การสังเกตการณ์ เพื่อเป็นข้อมูลในการสร้างสรรค์ผลงานการแสดงและจัดสัมมนากลุ่มย่อย เพื่อตรวจสอบความถูกต้องและคุณภาพของผลงานเพื่อให้เกิดประโยชน์มากยิ่งขึ้น จากการวิจัยพบว่า การรำตรวจพลเป็นการรำเพื่อตรวจความเรียบร้อยของกองทัพก่อนนำทัพไปทำศึกสงครามที่มีมาแต่โบราณดังปรากฏอยู่ในวรรณกรรมของไทย ซึ่งผู้ประพันธ์ได้ยึดหลักการตามบริบทของสังคมในขณะนั้น ส่วนทำรำบรมครูทางด้านนาฏศิลป์ไทยได้คิดประดิษฐ์ขึ้นเพื่อให้สอดคล้องกับวรรณกรรม แม้ว่าในบทวรรณกรรมจะไม่มีบรรยายถึงลักษณะรูปแบบกระบวนท่ารำ การแสดงโขนเรื่องรามเกียรติ์ได้ปรากฏกระบวนท่ารำในการรำตรวจพลของทัพยักษ์และทัพลิงที่บรมครูด้านนาฏศิลป์ไทยคิดประดิษฐ์กระบวนท่ารำกราวในและกราวนอกขึ้นซึ่งไม่ปรากฏกระบวนท่ารำกราวใน ในการตรวจพลของ พระราม พระพรต พระลักษมณ์และพระสัตรุด ตอน ปล่อยม้าอุปการ ผู้วิจัยจึงเกิดแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์การแสดงชุดท้าพ้อโยธยา โดยสร้างสรรค์กระบวนท่ารำของคนธง เชนไทย เสนาไทย สุ่มันตัน พระราม พระพรต พระลักษมณ์ และพระสัตรุดขึ้นโดยยึดตามจารีตของการรำตรวจพลและสร้างสรรค์ท่ารำตามจารีตนาฏศิลป์โขน โดยใช้เวลาแสดงประมาณ 13 นาที ในการสร้างสรรค์ยี่ฉัตรการรำตรวจพลจากชนบเดิมคือผู้แสดงนั้นออกมาแสดงตามฐานันดรศักดิ์ เริ่มจากคนธง เชนไทย เสนาไทย สุ่มันตัน หนุมาน พระราม พระพรต พระลักษมณ์และพระสัตรุด องค์ประกอบของการแสดงประกอบด้วย 1) เพลงดนตรีโดยใช้วงปี่พาทย์บรรเลงประกอบการแสดงซึ่งในแต่ละช่วงของการแสดงบรรเลงเพลงกราวกลางที่มีความแตกต่างกันโดยใช้จังหวะที่กระชับเพื่อให้เกิดความฮึกเหิมและเพลงเงินส่าย 2) การสร้างสรรค์กระบวนท่ารำของคนธง เชนไทย เสนาไทย สุ่มันตัน พระราม พระพรต พระลักษมณ์และพระสัตรุด ซึ่งกระบวนท่ารำทั้งสี่ชัฏรียได้นำกระบวนท่ารำโคม 3 ใบและการแปรแถวของคนกางกลดเข้ามาในการแสดง 3) เครื่องแต่งกาย คนธง แต่งกายยืนเครื่องสวมหูกระต่ายซีกใส่ข้อเท้าผ้า ซ้อมือผ้า เชนไทยสวมเสื้อเข็มขาบ นุ่งสนับเพลา นุ่งผ้าเกี้ยว สวมหูกระต่ายสีแดง เสนาไทย แต่งกายยืนเครื่อง สวมหูกระต่ายซีก ใส่ข้อเท้าผ้า ซ้อมือผ้า สุ่มันตัน แต่งกายยืนเครื่อง สวมข้อเท้าหัวบัว ซ้อมือแดง สวมบันจู่เหรียญ หนุมานแต่งกายยืนเครื่อง พระราม พระพรต พระลักษมณ์ และพระสัตรุด แต่งกายยืนเครื่องและเพิ่มเกราะสวมใส่ในการรบ 4) ผู้แสดงประกอบด้วย คนธง เชนไทย เสนาไทย สุ่มันตัน หนุมาน พระราม พระพรต พระลักษมณ์ และพระสัตรุด โดยการแสดงเริ่มตามจารีตในการรำตรวจพลโขนดังนี้ คนธง เชนไทย เสนาไทย สุ่มันตัน หนุมาน พระราม พระพรต พระลักษมณ์และพระสัตรุด 5) อุปกรณ์ประกอบการแสดง คนธงถือธง เชนไทยถือหอก เสนาไทยถือดาบ สุ่มันตันถือดาบ สี่ชัฏรีย ถือศร

คำสำคัญ: การแสดงสร้างสรรค์, ท่ารำตามจารีตนาฏศิลป์โขน, ท้าพ้อโยธยา

CREATIVE DANCE OF TAPAYOTHAYA OR AYOTHAYA ARMY

Sajja Phoophangsute

Department of Thai Performance Arts, The College of Dramatic Arts. Bunditpatanasilpa Institute.
email: star.khwanfa@gmail.com

Abstract

The objectives of this research are: 1) to study the history and the composition of the troop reviewing dance; 2) to study the composition and the performance of the troop reviewing dance in a Khon performance; 3) to create a Khon performance of the Ayodhya Army from the episode of Kusha and Lava in the Ramakien composed by His Majesty the King Rama I. This creative dance performance is based on the pattern of the traditional troop reviewing dance in a Khon performance. To gain the data for the creation of the performance, literature review, interviews, and observations are used as research methods and subgroup seminars are used to verify the accuracy and quality of the work. The researcher finds that the troop reviewing dance is an ancient form of dance existing in Thai literary work, arranged for commanders in chief to observe the readiness of the troop before going to a battle. Authors rely on the context of the society at that time in writing about troop reviewing incidents and Thai dance teachers choreograph the dance in accordance with the literature. Although there is no detailed description of the dance in the literature, the troop reviewing dance of the giant army and the monkey army does exist in the Ramakien Khon performance, where the Thai dance teachers choreograph the dance moves of the giants and the monkeys. However, in the episode of Kusha and Lava, the troop reviewing dance does not appear in the troop reviewing of Rama, Bharata, Lakshmana, and Shatrughna. This, therefore, inspires the researcher to create the creative dance of the Ayodhya Army. Dances are choreographed for a flag holder, soldiers, senior officers, a commander, Rama, Bharata, Lakshmana, and Shatrughna, based on the traditions of the troop reviewing dance and the ideas of Thai dance conservation. The dance, which lasts about 13 minutes, follows the traditional troop reviewing dance, where each performer appears on stage in order of his rank. It begins with a flag holder, soldiers, senior officers, a commander, Hanuman, Rama, Bharata, Lakshmana, and Shatrughna. The performing composition consists of: 1) the music played by a Piphat ensemble with the "Ground Nok" rhythm being differently applied in each song to rouse the feeling 2) the dance choreography of a flag holder, soldiers, senior officers, a commander, Rama, Bharata, Lakshmana, and Shatrughna 3) the costumes of a flag holder who is dressed in Khon costumes and wears a gold headdress; soldiers who are dressed in a Kimkhab shirt, calf-length pants, short chang kben and wear a red hat; senior officers who are dressed in Khon costumes and wear fabric anklets and fabric bracelets; a commander who is dressed in khon costumes and wears lotus anklets, bracelets, and a coronet; Hanuman who are dressed in Khon costumes; Rama, Bharata, Lakshmana, and Shatrughna who are dressed in Khon costumes with a red armor for the battle. 4) the performers, including a flag holder, soldiers, senior officers, a commander, Hanuman, Rama, Bharata, Lakshmana, and Shatrughna 5) Performing props which are a flag of the flag holder, spears of the soldiers, swords of the senior officers, a sword of the commander, arrows of the four kings.

Keywords : Creative Dance, Custom Of Mask Play, Ayothaya Army

บทนำ

โขนเป็นมหรสพหลวงมีปรากฏหลักฐานมาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาตอนปลายจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ ในสมัยโบราณถือเป็นเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศอย่างหนึ่งของพระมหากษัตริย์ การแสดงโขนถือเป็นนาฏกรรมการแสดงที่สำคัญยิ่งของชาติไทยที่แสดงให้เห็นถึงความเจริญทางวัฒนธรรมที่มีการสืบทอดมายาวนาน ศิลปะการแสดงโขนมีความวิจิตรงดงามในทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นบทประพันธ์ประกอบการแสดง ความงดงามทางด้านวรรณศิลป์ ด้านเครื่องแต่งกาย ด้านการแสดงที่ได้นำเอาศิลปะหลายแขนงเข้ามารวมกัน เช่น กระบี่กระบอง หนังใหญ่และซีกนาคตีกดาบรพร โขนนิยมแสดงเรื่องรามเกียรติ์ ซึ่งเนื้อเรื่องส่วนใหญ่เป็นการทำศึกสงครามระหว่างฝ่ายธรรมะคือพระรามและฝ่ายอธรรมคือทศกัณฐ์ ในการแสดงนั้น มีกระบวนการสู้รบที่งดงามเป็นที่ประจักษ์ ซึ่งนอกจากกระบวนการรบที่งดงามแล้วกระบวนการจัดทัพก่อนที่จะออกไปทำการรบก็มีความสำคัญและงดงามไม่แพ้กัน

กระบวนการจัดทัพนั้นในบวรธรรมการเป็นการนำรูปแบบของการจัดทัพจากตำราพิชัยสงครามซึ่งการจัดกระบวนการที่จัดเมื่อไปถึงยังที่หมาย ส่วนในบวรธรรมการนั้นได้นำมาปรับใช้ในบท เช่น บทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า จุฬาลงกรณ์ราช เรื่องรามเกียรติ์ที่ได้ทรงกล่าวถึงกระบวนการจัดกองทัพเป็นรูป “มังกร” ตามแบบตำราพิชัยสงคราม จากบทพระราชนิพนธ์ทรงกล่าวถึงการจัดรูปแบบของกองทัพแบบมังกรข้ามสมุทรและมอบหมายหน้าที่ของทหารว่าอยู่ในตำแหน่งใดแต่ไม่ได้กล่าวถึงกระบวนการทำร้ายของผู้แสดงว่าเป็นอย่างไร การตรวจพลนั้นมีมายาวนานตั้งแต่สมัยโบราณโดยส่วนใหญ่ผู้ประพันธ์บทละครหรือวรรณกรรมย่อมเสริมสร้างและสอดแทรกสภาพแวดล้อม บริบทในสังคมของยุคสมัยที่ตนได้อาศัยอยู่มาเพิ่มเติมในสิ่งที่ตนกำลังเขียนเพื่อให้ผู้อ่านจินตนาการภาพออกมาได้อย่างสมบูรณ์ ถึงแม้ว่ารายละเอียดของรูปแบบการตรวจพลไม่ประจักษ์ในวรรณกรรมและบทละครของไทย แต่สำหรับการแสดงด้านนาฏศิลป์โขน ละครได้มีรูปแบบและวิธีการแสดงการตรวจพลไว้อย่างชัดเจน ซึ่งไม่สามารถกำหนดวันเวลาที่แสดงครั้งแรกได้อย่างแน่ชัด เนื่องจากเป็นรูปแบบและวิธีการที่สืบทอดจากครูสู่ศิษย์สืบทอดกันต่อมาเรื่อย ๆ โดยมีได้มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร

การตรวจพลมีปรากฏหลักฐานในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ โดยจัดการระบบทหารให้มีความทันสมัยเป็นแบบแผนอย่างสากล และหลังจากนั้นได้มีการตรวจพลสวนสนามขึ้นครั้งแรก ณ ท้องสนามหลวง เมื่อ พ.ศ. 2451 ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเสด็จพระราชดำเนินตรวจพลด้วยพระองค์เอง ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเกิดสงครามโลกครั้งที่ 1 ทรงส่งกองทหารอาสาเข้าร่วมกับพันธมิตร หลังจากที่เสร็จสิ้นสงครามโลกครั้งที่ 1 ได้ปรากฏการสวนสนามโดยนำธงชัยเฉลิมพลเข้าร่วมพิธีตรวจพลสวนสนามเพื่อฉลองชัยชนะของกองทหารอาสาไทยเป็นจำนวน 3 ครั้ง รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ปรากฏหลักฐานการตรวจพลสวนสนาม ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ปรากฏหลักฐานการตรวจพลสวนสนาม 2 ครั้งคือ ครั้งที่ 1 เสด็จตรวจพลสวนสนามกองทัพพันธมิตรกับลอร์ด หลุยส์เมานด์ แบตเตน ผู้บัญชาการทหารฝ่ายสัมพันธมิตรในเอเชีย ครั้งที่ 2 ขณะรอรับการถวายความเคารพจากกองทัพพันธมิตร จนกระทั่งรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร ได้มีการตรวจพลสวนสนามทุกปีเริ่มตั้งแต่ปี 2496 และได้จัดพิธีนี้อย่างต่อเนื่องตั้งแต่ปี 2504 เนื่องในวโรกาส วันเฉลิมพระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร จนถึงปี 2558

ในการแสดงโขนเรื่องรามเกียรติ์ทั้งฝ่ายยักษ์และฝ่ายลิงมีกระบวนการทำร้ายอกกราวที่ครูอาจารย์ด้านนาฏศิลป์ไทยได้คิดประดิษฐ์ขึ้นและมีการร่ำสืบทอดมาถึงปัจจุบัน การทำศึกสงครามกับฝ่ายอธรรมปรากฏว่ามีพญาวานรและท้าววานรเป็นผู้ช่วยรบอยู่ตลอดทั้งในศึกสงครามภาคต้นที่มีพระรามรบกับทศกัณฐ์และศึกสงครามในภาคปลายที่มีพระพรต และพระสัตรุดเป็นแม่ทัพ เมื่อมีศึกที่พระรามต้องออกรบในการแสดงโขนเรื่องรามเกียรติ์ ตอน ปล่อยม้าอุปการ พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ซึ่งปรากฏพญาวานรตนเดียวที่ร่วมรบในครั้งนั้นคือหนุมาน สืบเนื่องจากพระมงกุฎ พระลพได้ประลองศรที่ได้รับจากฤๅษีวิฆเนศจึงเกิดเสียงสนั่นสะเทือนไปถึงกรุงอโยธยา พระรามได้สั่งให้ปล่อยม้าอุปการ หากใครผู้ผู้นั้นคือขบถ การไปในครั้งนั้นมีหนุมาน ติดตามม้าอุปการ พระพรต พระสัตรุดยกกองทัพติดตามไปด้วย เมื่อหนุมานได้เข้าพบสองกุมารขี่ม้าอุปการเกิดการต่อสู้ หนุมานได้ถูกมัดและสักหน้า จึงไปแจ้งพระพรต พระสัตรุดและกลับเข้ากรุงอโยธยา พระรามรับสั่งให้พระพรต พระสัตรุด และหนุมานออกไปตามจับอีกครั้งและสามารถจับพระมงกุฎส่วนพระลพหนีไปได้ เมื่อถึงกรุงอโยธยา พระรามสั่งให้นำไปประจานและเตรียมประหาร พระอศิวรทราบจึงสั่งให้นางรำพาสาวสวรรค์ลงมาช่วยหนีออกมาได้ เป็นเหตุให้พระรามทรงกริ้วมากจึงมีพระราชบัญชาให้พระพรต พระลักษมณ์และพระสัตรุดออกรบร่วมกันซึ่งเป็นการออกรบเพียงครั้งเดียวพร้อมกันทั้งสี่กษัตริย์ 4 ที่ปรากฏในบทพระราชนิพนธ์

การแสดงโขน ตอน ปล่อยม้าอุปการ ไม่ปรากฏหลักฐานการรำตรวจพลของไพร่พลทหาร พระราม พระพรต พระลักษมณ์และพระสัตรุด ตามจารีตของการรำตรวจพลก่อนการแสดงโขน ในส่วนของการแสดงเป็นเพียงการรำเชิด และปะทะเท่านั้น ซึ่งได้ปรากฏหลักฐานการแสดงโขนเรื่องรามเกียรติ์ ชุดพระรามครองเมือง ตอน ปล่อยม้าอุปการ ได้ทำการแสดงเมื่อวันที่ 28 พฤศจิกายน พ.ศ. 2501 – วันที่ 22 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2502 รวมทั้งหมด 91 รอบ (กรมศิลปากร, 2507, หน้า 231) ถึงแม้จะปรากฏในบทแต่ไม่ปรากฏการรำตรวจพล ซึ่งประสาททองอร่าม ได้กล่าวถึงการทำบทในการแสดงไว้ว่า “ในเวลาทำบทการแสดงจะทำเต็มรูปแบบส่วนจะแสดงหรือไม่นั้นดูตามความเหมาะสม” (ประสาททองอร่าม, สัมภาษณ์ 20 ตุลาคม 2559) ในส่วนของการแสดงโขนในครั้งนั้น อุดม กุลเมธพันธ์ ซึ่งรับบทพระลักษมณ์ ผู้แสดงในชุดที่ 1 ได้กล่าวถึงการแสดงในครั้งนั้นว่า “การรำครั้งนั้นแสดงหลายรอบมากจำได้แม่นยำไม่มีการรำออกกราวของทหาร พระราม พระพรต พระลักษมณ์และพระสัตรุดเป็นเพียงการรำเชิดแล้วปะทะเท่านั้น” (อุดม กุลเมธพันธ์, สัมภาษณ์ 25 สิงหาคม 2559) จตุพร รัตนวราหะ ผู้แสดงรับบทม้าอุปการได้กล่าวถึงการแสดงในครั้งนั้นว่า “ได้นั่งดูการแสดงตอนฉากรบกันระหว่างสี่กษัตริย์กับพระมงกุฎ พระลพมีเพียงการเชิดแล้วปะทะ ไม่มีการรำออกกราวใด ๆ ทั้งสิ้น” (จตุพร รัตนวราหะ, สัมภาษณ์ 29 สิงหาคม 2559) จะเด็จ นวลวิมล เป็นอีกท่านที่ได้ร่วมแสดงรับบทเขนไทยกล่าวถึงการแสดงในครั้งนั้นว่า “การแสดงในครั้งนั้นเล่นหลายรอบมากใน ตอน ปล่อยม้าอุปการไม่มีการออกกราวเพียงเชิดแล้วปะทะ” (จะเด็จ นวลวิมล, สัมภาษณ์ 28 ตุลาคม 2559) นอกจากนี้ จุมพล โชติทัตต์ ผู้แสดงในชุดที่ 1 แสดงเป็นเสนาไทยได้กล่าวถึงการแสดงครั้งนั้นว่า “ในการแสดงตอนปล่อยม้าอุปการไม่มีการออกกราวเป็นการรำเชิดแล้วปะทะ”(จุมพล โชติทัตต์, สัมภาษณ์ 21 ตุลาคม 2559) เวณิกา บุญนาค ผู้ที่เคยรับบทพระลักษมณ์ ผู้แสดงชุดที่ 2 ยังได้กล่าวถึงการแสดงในครั้งนั้นว่า “การแสดงในครั้งนั้นเป็นการเล่นต่อเนื่องหลายตอนในส่วนของ ตอน ปล่อยม้าอุปการ ตนจำไม่ได้ว่ากระบวนท่ารำเป็นอย่างไรเนื่องจากยังเด็กมาก ให้ลองถามอาจารย์อุดมท่านน่าจะจำได้” (เวณิกา บุญนาค, สัมภาษณ์ 28 สิงหาคม 2559) นอกจากนี้ เทียมแซ กุญชร ณ อยุธยา รับบทพระรามในการแสดงชุดที่ 2 ได้กล่าวถึงการแสดงในครั้งนั้นว่า “ในตอนที่เล่นยังเด็กมากจำไม่ได้ว่ามีกรรำตรวจพลหรือไม่ ให้ไปถามคุณครูอุดม อังศุธร (กุลเมธพันธ์) ท่านจำได้อย่างแน่นอน” (เทียมแซ กุญชร ณ อยุธยา, สัมภาษณ์ 30 สิงหาคม 2559) จากการสัมภาษณ์ผู้ที่เคยร่วมแสดงโขนเรื่องรามเกียรติ์ ชุด พระรามครองเมือง ตอน ปล่อยม้าอุปการ สามารถเป็นหลักฐานยืนยันได้ว่าไม่เคยปรากฏกระบวนท่ารำของผู้แสดงคนชง เขนไทย เสนาไทย สุมนันต์ และทั้งสี่กษัตริย์ออกกราวถึงแม้ว่าจะปรากฏบทในการแสดงก็ตาม ผู้วิจัยจึงเกิดแรงบันดาลใจในการที่จะศึกษาองค์ความรู้และสร้างสรรค์กระบวนท่ารำออกกราวของตัวพระในการแสดงโขนให้ปรากฏเพื่อความสมบูรณ์ในการแสดงดังกล่าว

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. ศึกษาประวัติความเป็นมาและองค์ประกอบกรรำตรวจพล
2. เพื่อศึกษาองค์ประกอบ วิธีการแสดงกรรำตรวจพลในการแสดงโขน
3. เพื่อสร้างสรรค์การแสดงโขน ชุด ท้าพ้อโยธยาจากบทละครในเรื่องรามเกียรติ์ ตอน ปล่อยม้าอุปการ พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ตามรูปแบบการรำตรวจพลในการแสดงโขน

ขอบเขตการวิจัย

ขอบเขตด้านเนื้อหา

ผู้วิจัยได้ยึดบทละครในเรื่องรามเกียรติ์ ตอน ปล่อยม้าอุปการ พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช และการรำตรวจพลในการแสดงโขน

ขอบเขตด้านเวลา

ระยะเวลาและแผนการดำเนินการวิจัยกำหนดเป็นเวลา 2 ปี 5 เดือน เริ่มตั้งแต่ เดือน ธันวาคม 2558 - เดือนเมษายน 2561

ระเบียบวิธีวิจัย

ขั้นตอนการวิจัย

1. รวบรวมข้อมูล เอกสาร ตำรา หนังสือ บทความต่าง ๆ การสัมภาษณ์ท่านผู้เชี่ยวชาญ
2. วิเคราะห์ข้อมูล

3. บรรจุเพลงดนตรี ปรัชญาผู้เชี่ยวชาญด้านดนตรี ปรับปรุงแก้ไข และจัดทำเพลง ดนตรี
4. รวบรวมข้อมูลในการปฏิบัติทำร่ำทางด้านนาฏศิลป์ไทยจากการสัมภาษณ์และการสนทนากับผู้เชี่ยวชาญผู้ทรงคุณวุฒิด้านนาฏศิลป์ไทย
5. ออกแบบกระบวนการทำร่ำและเครื่องแต่งกาย
6. ปรัชญาผู้เชี่ยวชาญ ปรับปรุงแก้ไขผลงาน
7. วิเคราะห์ผลและอภิปรายผลการศึกษา
8. นำเสนอผลงาน ครั้งที่ 1
9. จัดสนทนากลุ่มและปรับปรุงแก้ไขผลงาน
10. สรุปผลงานวิจัยและข้อเสนอแนะ
11. เผยแพร่ผลงาน

การทบทวนวรรณกรรม

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยต้องอาศัยความรู้ความเข้าใจจากเอกสารแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อนำไปใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลต่าง ๆ และการสร้างสรรค์การแสดง มีดังนี้

1. พื้นฐานความคิดและอิทธิพลพื้นฐานในการสร้างสรรค์

- 1.1 การตรวจพลในบริบทของสังคมไทย
- 1.2 การตรวจพลที่ปรากฏอยู่ในวรรณกรรม
- 1.3 การตรวจพลในการแสดงโขน
- 1.4 การตรวจพลในการแสดงละคร
  - a. การแต่งกายในการแสดงโขน

2. การสร้างสรรค์การแสดงนาฏศิลป์

- 2.1 การสร้างสรรค์ศิลปะการแสดงภายใต้กรอบการแสดงโขน
- 2.2 หลักในการจัดการแสดง
- 2.3 องค์ประกอบการแสดง
- 2.4 แนวคิดการประดิษฐ์ทำร่ำ
- 2.5 ขั้นตอนการออกแบบการแสดง

การวิเคราะห์ข้อมูล

1. วิเคราะห์ข้อมูลรวบรวมข้อมูลจากตำรา เอกสารทางวิชาการ โดยใช้การวิเคราะห์แบบพรรณนา (Descriptive Analysis) พร้อมภาพ และตารางประกอบ
2. วิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ โดยใช้การวิเคราะห์แบบพรรณนา (Descriptive Analysis) โดยมีแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview) เพื่อสัมภาษณ์ข้อมูลจากผู้เชี่ยวชาญและผู้ทรงคุณวุฒิด้านการตรวจพลในการแสดงโขน ดนตรีไทย และบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการแสดงสร้างสรรค์ ข้อคำถามที่ตรงกับจุดมุ่งหมายของการสัมภาษณ์เป็นคำถามปลายเปิด (Open Ended Question)
3. วิเคราะห์ข้อมูลการปฏิบัติทำร่ำ โดยใช้การวิเคราะห์แบบพรรณนา (Descriptive Analysis) พร้อมภาพประกอบ
4. วิเคราะห์ข้อมูลการศึกษาเชิงลึกด้วยการสนทนากลุ่ม ข้อมูลที่ได้มีลักษณะเป็นความคิดเห็นและข้อเสนอแนะในลักษณะข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยการวิเคราะห์แบบพรรณนา (Descriptive Analysis) ประกอบเอกสารนำเสนองาน ภาพ และวีดิทัศน์การแสดง

ผลการวิจัย

1. แร้งบันดาลใจ เมื่อผู้วิจัยอยู่ในวัยเด็กที่ได้ฝึกซ้อมการแสดงและแสดงโขนในตอนที่มีกรยกทัพ ฝ่ายยักษ์มีกระบวนทำรำกราวในและฝ่ายลิงมีกระบวนทำรำกราวนอกซึ่งมีความสวยงามยิ่งนัก และเมื่อผู้วิจัยได้มีโอกาสแสดงโขน ตอน ปล่อยม้าอุปลาร ซึ่งไม่ปรากฏกระบวนทำรำของฝ่ายกองทัพมนุษย์ซึ่งประกอบไปด้วย คนธัง เช่นไทย เสนาไทย สุมันตัน พร้อมทั้งพระราม พระพรต พระลักษมณ์และพระสัตรุด ก่อนที่จะออกเดินทางมาทำศึกสงคราม การแสดงโขนเรื่องรามเกียรติ์ไม่เคยปรากฏการรำตรวจพลของกองทัพมนุษย์มาก่อนทำให้จารีตในการตรวจพลโขนตอนนี้ได้หายไป ผู้วิจัยจึงเกิดแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์กระบวนทำรำออกกรวของตัวพระในการแสดงโขนให้ปรากฏเพื่อความสมบูรณ์ในการแสดง ในการสร้างสรรค์ชุด ทศโพโยธยา ซึ่งเป็นการสร้างสรรค์ในแบบจารีตนาฏศิลป์ไทย

2. ขั้นตอนการแสดง การแสดงแสดงยึดจารีตในการตรวจพลในการแสดงโขนโดยเริ่มจากคนธัง จากนั้นผู้แสดงออกมาตามฐานันดรศักดิ์ ซึ่งประกอบด้วยเช่นไทย เสนาไทย สุมันตัน หนุมาน เมื่อพระรามออกมาปฏิบัติทำรำทำท่าทำฉาก ทหารทั้งหมดถวายความเคารพพระราม จากนั้นพระพรต พระลักษมณ์และพระสัตรุด ออกมาในกระบวนทำรำ เมื่อจบกระบวนทำรำจึงไปประทับที่ราชรถ ซึ่งในบทพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชนั้นทั้งสี่กษัตริย์ประทับราชรถคนละคัน แต่ในรูปแบบการแสดงผู้วิจัยใช้ราชรถเพียง 2 คัน เนื่องจากขนาดของเวทีและเพื่อความสวยงาม พระรามประทับกับพระลักษมณ์ พระพรตประทับกับพระสัตรุด

3. ดนตรี ใช้วงปี่พาทย์เครื่องห้า เครื่องคู่หรือเครื่องใหญ่บรรเลงประกอบการแสดงตามหลักการแสดงโขน เพิ่มโกร่งเข้ามาทำหน้าที่ตีให้จังหวะประกอบการแสดง เสียงโกร่งทำให้เกิดความหนักแน่นมีความรู้สึกเร่งเร้าทำให้ผู้แสดงเกิดความฮึกเหิมเกิดเสียงอึกทึกครึกโครมและเพิ่มอรรถรสในการแสดง สำหรับการตีโกร่งนั้นสามารถใช้ผู้ตีได้มากกว่า 1 คน

4. การประดิษฐ์กระบวนทำรำ เป็นการสร้างสรรค์การแสดงโขนบนพื้นฐานจารีตการรำตรวจพล คือ เป็นการประดิษฐ์ทำรำตามฐานันดรศักดิ์ของผู้แสดง และทำรำสามารถแสดงให้เห็นถึงศฐานันดรศักดิ์ของผู้แสดงได้ กระบวนทำรำสามารถแบ่งออกได้ดังนี้ กระบวนทำรำคนธัง กระบวนทำรำเช่นไทย กระบวนทำรำเสนาไทย กระบวนทำรำสุมันตัน กระบวนทำรำ พระราม พระพรต พระลักษมณ์ และพระสัตรุด ซึ่งผู้วิจัยได้นำกระบวนทำรำโคม 3 โบมาบรรจุนในการสร้างสรรค์ครั้งนี้ด้วย ซึ่งกระบวนทำรำที่ปรากฏนั้นสามารถแบ่งได้เป็น 2 ลักษณะ คือ 1. ลีลาทางนาฏศิลป์ไทย ได้แก่ ทำรำมาตรฐานที่ปรากฏในการรำ เพลงช้า เพลงเร็ว เพลงปฐม เพลงแม่บท เพลงกลม เป็นต้น และทำรำที่สื่อความหมายเฉพาะ 2. ทำทางที่เลียนแบบธรรมชาติ ได้แก่ ทำทางที่มาจากอิริยาบถของคน สัตว์ และทำทางที่สื่อถึงอารมณ์ภายใน

5. การออกแบบการเคลื่อนไหวและการใช้พื้นที่ในการแสดง เป็นการจัดกองทัพแบบโขนหน้าจอมมีการแบ่งพื้นที่การแสดงออกเป็น 9 ส่วนเท่ากันโดยผู้แสดงคนธังจะใช้พื้นที่สำหรับการแสดงในส่วนที่ 6 (ด้านซ้ายของเวที) เช่นไทยเมื่อออกมาตั้งแถวเป็น 2 แถว ตำแหน่งอยู่ในส่วนที่ 1, 2, 3, 7, 8, และ 9 (ส่วนของเวทีหลังและส่วนหน้าของเวที) เสนาไทย เมื่อจบกระบวนทำรำตั้งแถวเป็น 2 แถว ตำแหน่งอยู่ด้านในระหว่างเช่นไทยทั้ง 2 ข้าง สุมันตัน เมื่อรำจบกระบวนทำรำ ตำแหน่งอยู่เวทีส่วนที่ 3 ด้านล่างซ้าย หนุมานเมื่อจบกระบวนทำรำตำแหน่งอยู่เวทีส่วนที่ 9 เยื้องมาด้านบนซ้าย (ตรงกับสุมันตัน) พระรามเมื่อปรากฏตัว อยู่ในพื้นที่ของเวทีส่วนที่ 1 จากนั้นเคลื่อนตัว มาอยู่ในพื้นที่ส่วนที่ 5 ของเวที โดยมีพระพรต พระลักษมณ์ พระ สัตรุดตามมาเป็นลำดับ คนทางกลดกอยู่ด้านหลังทั้งสี่กษัตริย์เสมอจนกระทั่งเมื่อประทับบนราชรถเหลือคนทางกลด 2 คน คือคนที่ทางกลดให้พระรามและพระพรต ส่วนตำแหน่งราชรถพระรามและราชรถของพระพรตอยู่กึ่งกลางระหว่างเวทีโดยกองทัพพระราม พระลักษมณ์นั้นอยู่เป็นทัพหลวงส่วนพระพรต พระสัตรุดอยู่ที่พหน้า

ภาพแสดงตำแหน่งของผู้แสดง ในการแสดงสร้างสรรค์ชุด ท้าพ้อโยธยา
 ที่มา : สัจจะ ภู่งงสุทธิ์. 2559

6. ผู้แสดง ประกอบด้วยผู้แสดงเป็น คนธง 1 คน เชนไทย 10 คน เสนาไทย 8 คนสุมันตัน 1 คน หนุมาน 1 คน พระราม 1 คน พระพรต 1 คน พระลักษมณ์ 1 คน และพระสัตรุด 1 ผู้แสดงม้าลากรถ 4 คน กวางกลด 4 คน ซึ่งได้คัดเลือกผู้แสดงชายที่มีพื้นฐานการเรียนทางนาฏศิลป์ไทย (โขนพระ) เลือกตัวละครเหมาะสมกับบุคลิกลักษณะ

7. การออกแบบเครื่องแต่งกาย คนธง แต่งกายยืนเครื่องสวมหูกระต่ายซั๊ก ใส่ข้อมือผ้า ข้อเท้าผ้า เชนไทยสวมเสื้อเข้มขาบ นุ่งสนับเพลา ผู้วิจัยได้สร้างสรรค์เพิ่มสนับเพลาและการนุ่งผ้าเกี้ยว สวมหูกระต่ายสีแดง เสนาไทย แต่งกายยืนเครื่อง สวมหูกระต่ายซั๊ก ใส่ข้อเท้าผ้า ข้อมือผ้า สุมันตัน แต่งกายยืนเครื่อง สวมข้อเท้าหัวบัว ข้อมือแดง สวมปิ่นจุเหรี้ง หนุมาน แต่งกายยืนเครื่อง พระราม พระพรต พระลักษมณ์ และพระสัตรุด แต่งกายยืนเครื่อง ผู้วิจัยได้สร้างสรรค์เสื้อเกราะเพื่อสวมใส่ในการ ออกรบซึ่งอ้างอิงจากบทพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชได้ทรงกล่าวถึงเสื้อเกราะของพระรามต้องครของมังกรกัณฐ์ชาติ

คนธง

เขนไทย

เสนาไทย

สุมน์ตัน

พระราม

พระพรต

พระลักษมณ์

พระสัตรุด

ภาพแสดงเครื่องแต่งกาย อาวุธและอุปกรณ์การแสดง
ที่มา : สัจจะ ภู่งงษ์สุทธิ. 2559

8. อุปกรณ์การแสดง ได้แก่ ธง หอก ดาบ ตรี ศร ราชรถ และกลด

9. ฉาก จัดการแสดงเป็น 2 แบบ ได้แก่ 1) ฉากสมมุติ 2) ฉากแบบจินตนาการ มีการนำเสนอเป็นฉากกำแพงเมืองมีพระราชวังอยู่ด้านหลัง

สรุปและอภิปรายผล

จากการศึกษาการรำตรวจพลจัดกองทัพนั้นมีมาตั้งแต่ครั้งโบราณกาลซึ่งรูปแบบของกองทัพนั้นได้ยึดตำราพิชัยสงครามในการจัดกองทัพ การตรวจพลในบริบทของสังคมไทยที่ปรากฏหลักฐานนั้นมีปรากฏตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล และได้มีการตรวจพลเป็นประจำทุกปีในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร เริ่มตั้งแต่ปี 2496 และได้จัดพิธีอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ปี 2504 เนื่องในวโรกาส วันเฉลิมพระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร จนถึงปี 2558 ซึ่งในการรำตรวจพลครูด้านนาฏศิลป์ไทยได้คิดประดิษฐ์ท่ารำขึ้นโดยศึกษาจากบริบททางสังคม ถึงแม้ว่าในบวรวัฒนธรรมหรือบทโขนละครจะไม่ได้กล่าวถึงรายละเอียดในวิธีการตรวจพลแต่บรมครูทางด้านนาฏศิลป์ไทยได้สร้างสรรค์ขึ้นอย่างสวยงาม ซึ่งในการออกราวนั้นมีการนำเฉพาะฝ่ายยักษ์และลิง ทำให้ผู้วิจัยเกิดแรงบันดาลใจที่จะสร้างสรรค์ท่ารำกราวของฝ่ายพระและการรำตรวจพลของพระราม พระพรต พระลักษมณ์ และพระสัตรุดซึ่งไม่เคยมีปรากฏมาก่อน โดยการนำรูปแบบของการรำตรวจพลในการแสดงโขนเข้ามาผสมกับท่ารำของทหารไทย และท่ารำของพระราม พระพรต พระลักษมณ์ และพระสัตรุด ซึ่งผู้วิจัยได้นำการรำโขน 3 ใบเข้ามาเป็นส่วนประกอบในกระบวนท่ารำของพระราม พระพรต พระลักษมณ์และพระสัตรุด ซึ่งนอกจากจะได้กระบวนท่ารำตรวจพลของทั้งสี่กษัตริย์แล้วผู้วิจัยยังได้เล็งเห็นความสำคัญของผู้กางกลดโดยการปรับแถวของผู้กางกลดให้มีความสวยงามสอดคล้องกับกระบวนท่ารำของทั้งสี่กษัตริย์ ซึ่งจากนี้ยังได้รูปแบบของการจัดกระบวนทัพ ดนตรีที่ได้นำเพลงกราวกลางมาประกอบในการแสดงตรวจพล (คนธง เขนไทย เสนาไทย สุมน์ตัน) เครื่องแต่งกาย โดยเฉพาะเครื่องแต่งกายเขนไทยที่เพิ่มสนับเพลาเข้ามา และสี่กษัตริย์ที่ผู้วิจัยได้เพิ่มเกราะเข้ามาโดยยึดตามบวรวัฒนธรรมที่มีการกล่าวถึงเกราะของพระรามขาดเมื่อต้องครของมังกรกัณฐ์ เนื่องจากในปัจจุบันไม่ปรากฏการสวมเกราะเพื่อออกรบ

ข้อเสนอแนะ

ผู้วิจัยได้สร้างสรรค์กระบวนทำร่ำออกกราวของคนชง เช่นไทย เสนาไทย สุ่มันตัน และกระบวนทำร่ำตรวจพลของพระราม พระพรต พระลักษมณ์และพระสัตรุด ซึ่งก่อนที่จะร่ำตรวจพลเพื่อยกกองทัพออกรบนั้นตามจารีตนาฏศิลป์ไทยต้องมีการลงสรงเพื่ออาบน้ำชำระร่างกายและแต่งตัวก่อนออกตรวจพล ดังนั้นหากมีการสร้างสรรค์งานวิจัย เรื่อง กระบวนทำร่ำลงสรงสี่กษัตริย์เนื่องจากว่ายังไม่เคยปรากฏกระบวนทำร่ำซึ่งจะทำให้รูปแบบของการแสดงนั้นสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

กลาโหม, กระทรวง. (2539). กองทัพอไทยพิมพ์เพื่อเฉลิมพระเกียรติในงานฉลองสิริราชสมบัติครบรอบ 50 ปี ของ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช. ม.ป.ท..

กลาโหม, กระทรวง. (2546). **เทิดพระเกียรติจอมทัพไทย.** กรุงเทพฯ : อรุณการพิมพ์.

จตุพร รัตนวราหะ. ศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดง (นาฏศิลป์ไทย). ผู้เชี่ยวชาญการสอนนาฏศิลป์ไทย สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ กระทรวงวัฒนธรรม. สัมภาษณ์ 29 สิงหาคม 2559.

จะเด็จ นวลวิมล. นักรุกกีฬาส่วนตัว. สัมภาษณ์ 28 ตุลาคม 2559.

จุมพล โชติทัตต์. ข้าราชการบำนาญ สำนักการสังคีต กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม. สัมภาษณ์ 21 ตุลาคม 2559.

เทียมแข กุญชร ณ อยุธยา. ดารานักแสดง. สัมภาษณ์ 30 สิงหาคม 2559.

ประสาธ ทองอร่าม. ผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์และดนตรี สำนักการสังคีต กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม. สัมภาษณ์ 20 ตุลาคม 2559.

เวณิกา บุณนาค. ผู้เชี่ยวชาญการสอนนาฏศิลป์ไทย สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ กระทรวงวัฒนธรรม. สัมภาษณ์ 28 สิงหาคม 2559.

ศิลปากร, กรม. (2521). **ตำราพิชัยสงคราม พิมพ์ครั้งที่ 6.** พระนคร. โรงพิมพ์พระจันทร์.

ศิลปากร, กรม. (2540). **บทละครเรื่องรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ในรัชการที่ 1 เล่ม 2.** กรุงเทพฯ : โสภณการพิมพ์
อุดม กุลเมธพันธ์. ข้าราชการบำนาญ วิทยาลัยนาฏศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ กระทรวงวัฒนธรรม. สัมภาษณ์ 25 สิงหาคม 2559.